

АЛГОРИТЪМ ЗА СИНТАКТИЧЕН РАЗБОР НА СЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ

За да различим просто от сложно изречение:

- Трябва да познаваме видовете сказуемо, защото невинаги 2 глагола са равни на две сказуеми / или на сложно изречение/.

ПРОСТО СКАЗУЕМО	СЪСТАВНО ИМЕННО СКАЗУЕМО	СЪСТАВНО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО
<p>NB! Съдържа само един глагол НЕЗАВИСИМО в кое глаголно време е:</p> <p>Сег.вр – чета Мин.св.вр. – четох Мин.несв.вр. – четях Мин.неопр.вр. – съм чел Мин.предв.вр. – бях чел Бъд. вр. – ще чета Бъд.в миналото – щях да чета</p>	<p>NB! Образува се от спомагателен глагол + име / или част, която е с функция на име/ СЪМ + СЪЩ.ИМЕ Аз съм герой.</p> <p>СЪМ + ПРИЛАГАТ. ИМЕ Той е добрият.</p> <p>СЪМ+ЧИСЛИТ. ИМЕ Ние сме първи.</p> <p>СЪМ +МЕСТОИМЕННИЕ То беше мое.</p>	<p>NB!Образува се от: Помощен глагол +да +основен глагол. Две групи глаголи „помагат“ за това сказуемо: <u>Модален глагол:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мога + да + чета 2. Трябва + да + чета 3. /Не/ бива + да + чета <p><u>Глагол за етап от действието / фазов /:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Започвам + да + чета 2. Продължавам + да + чета 3. Спирам + да + чета

Особено важни тънкости за различаване на тези сказуеми:

- 1. Може да се обърка просто сказуемо и съставно именно сказуемо:

В минало неопределено и в минало предварително време , тъй като времевата форма се образува с **елово** причастие / МсвДП/, а то няма лице и не може да се спряга, към него се добавя спомагателен глагол СЪМ / БЯХ.

Аз **съм чел** книга. – просто сказуемо в минало неопределено време

- Но съставно именно сказуемо също има в състава си СЪМ /БЯХ. Разликата е, че към тях се добавя име или СДП / сегашно деятелно причастие/, МСП / минало страдателно причастие/. **СДП и МСП изцяло в изречението се държат като прилагателни имена и заемат същите синтактични позиции като прилагателните.**

Аз **съм смел.** – съставно именно сказуемо с прилагателно име

Аз **съм поканен.** – съставно именно сказуемо със страдателно причастие.

NB! Не всяка дума, завършваща на Л, е елово причастие. Може да бъде прилагателно име и тогава дава съставно именно сказуемо. Ето защо е важно да се познават частите на речта преди частите на изречението.

- 2. Може да сбъркаме съставно глаголното сказуемо със сложно изречение:

Аз **трябва да уча** за изпита.

Аз **казах да учиш** за изпита.

Съставно глаголно сказуемо

Просто сказуемо 1

Просто сказуемо 2

Защо първото изречение е просто с едно сказуемо / независимо от двата глагола вътре/, а второто изречение е сложно с две отделни сказуеми?

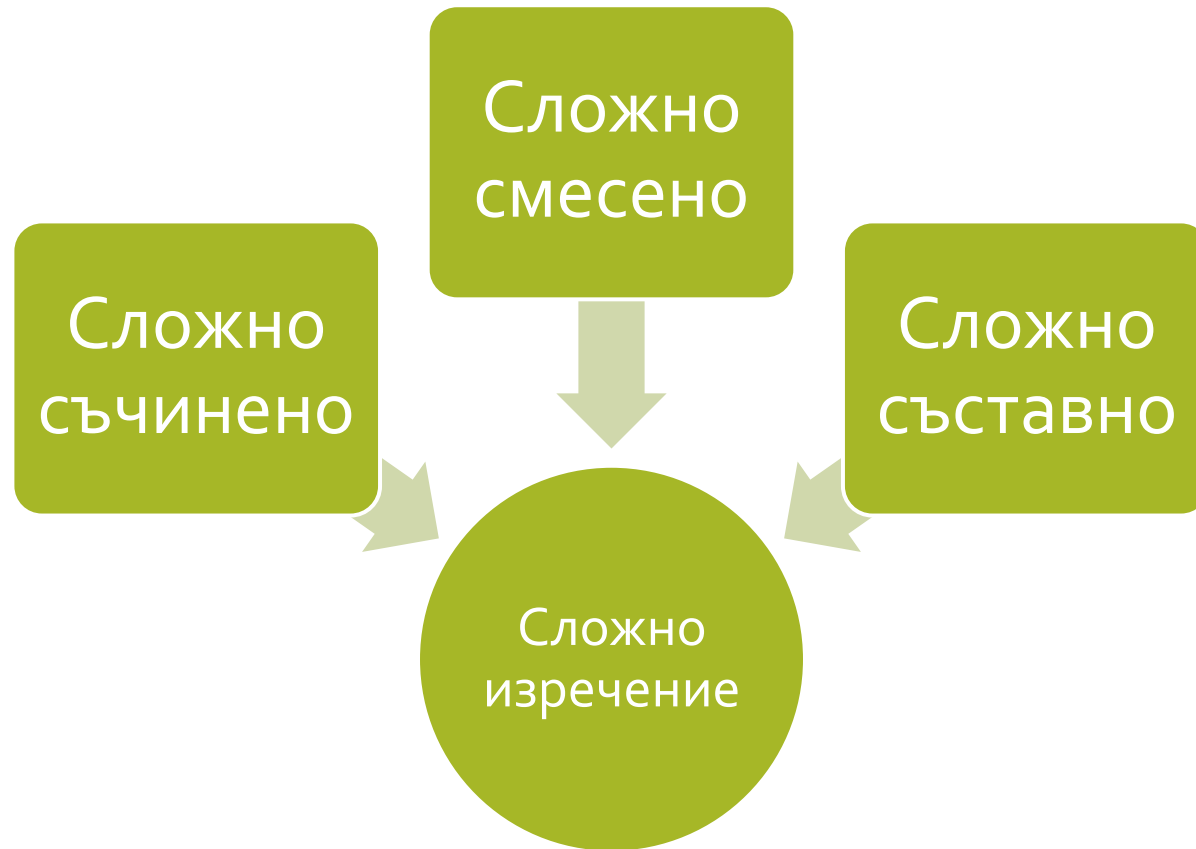
- Защото в първото изречение е един от шестте глагола / мога, трябва, бива, започвам, продължавам, спирам/ + да + основен глагол, който показва действието. Смисълът на СГС идва от втория глагол, защото едно е *започвам да уча*, съвсем друго е *започвам да спя*.
- Ако не виждаме един от тези глаголи или точен техен синоним/ на особените случаи няма да се спрем тук /, то вероятно имаме две отделни сказуеми, т.е. сложно изречение.

Съчинителна и подчинителна връзка

Съчинителната връзка е връзка на равенство и независимост между елементите, затова може да си я представим като едни везни в равна позиция. Подчинителната връзка задължително има главен и подчинен елемент, т.е тук везните са наклонени. Ако още по-елементарно може да си представим тези връзки, то съчинителна / връзка на равенство/ има между родителите, а подчинителна между деца и родители.

Видове сложни изречения

Сложно съчинено изречение / 6 клас /

- В него има най-малко две прости изречение / т.е две отделни сказуеми/.
- Отношенията между изреченията са равни и независими.
- Може да има съюз на изреченската граница и тогава той се нарича съчинителен, защото влиза в съчинителна / равнопоставена/ връзка. Аз излизам с приятели **и** се веселя.
- Може да няма никакъв съюз и тогава говорим за безсъюзно свързване. Излизам с приятели, веселя се.
- **NB!** Задължително е познаването на съчинителните съюзи, без знанието на които синтактичният разбор е твърде труден.

Съчинителни съюзи със запетая	Съчинителни съюзи без запетая
А, но, та, па, ала, ама, обаче / когато не е вметната дума/ Двойните съюзи – само пред втория запетая: Или, или; дали, или; ни, ни; нито, нито; ту, ту; я, я; хем, хем	И Или

Чести грешки при сложно съчинено изречение

- Да смятаме, че запетаята свързва изреченията / груба грешка на НВО, където в изпитната задача се мотивира запетая само като разделяща две прости изречения, обособени части или главно-подчинено в сложното съставно или смесено/.
- Да приемем, че е безсъюзна връзката, а да става дума за друг вид сложно изречение, при което има обърнат словоред и подчинителен съюз е отишъл в началото на сложното изречение. Т.е тогава изобщо не става дума за сложно съчинено изречение.

Ако не вали, II ще дойда.

В този пример подчинено изречение с подчинителен съюз е преди главното ще дойда. Връзката съвсем не е безсъюзна, още по-малко съчинителна.

- В много редки случаи и рядко в съвременната употреба на езика съюзът **че** е съчинителен. Тогава той е синонимен на друг съчинителен / например ТА, поред някои – дори на И /. Сърце ми играе, че пее. = Сърце ми играе, та пее. **Във всички останали случаи съюзът ЧЕ категорично е подчинителен, т.е служи за въвеждане на подчинено изречение в рамките на сложно съставно или сложно смесено изречение.**

Сложно съставно изречение

- Вид сложно изречение, в което има главен и подчинен елемент.
- Задължително има подчинителна съюзна връзка.
- Може да има различна структура:

А/ Първо главно, после подчинено изречение: Ще дойда, ако не вали.

Б/ Първо подчинено, после главно:

Ако   Ако не вали, ще дойда.

В/ Разкъсано главно, в което има подчинено изречение. То се отделя от двете страни със запетаи, а съюзът е при първата изреченска граница:

  Аз, ако не вали, ще дойда.

Особености на сложното съставно изречение

Подчинителен съюз със запетая	Подчинителен съюз без запетая
Че, за да, ако, кой ТО , където, когато, защото, колкото, чий ТО , понеже <u>Сложните съюзи:</u> в случай че, въпреки че, макар че, без да, преди да NB! При тези сложни съюзи запетаята е пред целия съюз, а не пред че!	Да <u>Всички въпросителни думи:</u> Кога Къде Как Защо Колко Какво и др.

В сложното съставно изречение подчинените изречения имат видове, подобни на второстепенните части на простото изречение / определително, допълнително, обстоятелствено и различното – подложно. Те се разглеждат в 8 клас/

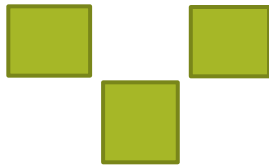
Подчинените винаги се въвеждат с подчинителен съюз, а пунктуацията им зависи от самия съюз или от условия, които биха отменили запетаята пред съюза / частицата **НЕ** и уточняващите частици/ или наречия **само, тъкмо, чак, дори, едва, именно** и др., отменят запетая пред подчинителен съюз/.

Сложно смесено изречение

- То, както личи от името му, е комбинация от предните два вида и задължително в него има и съчинителна, и подчинителна връзка.
- Разпознава се веднага, защото се виждат двата вида съюзни връзки / затова е задължително наизустяването на съюзите/.
- Съдържа най-малко три прости изречения, а най-много – няма ограничение.
- Има особености в неговата пунктуация, често се получава да има запетая пред съюза И.

Особености на сложното смесено изречение

По радиото казаха, че ще вали, и пуснаха музика.

Тук има две главни изречения, след първото е въведено подчинено, което пояснява първото / какво са казали по радиото/. Две главни действия в двете главни изречения: **казаха нещо** и **пуснаха музика**. Тази запетая, която се появява пред **И**, е да отдели подчиненото изречение и реално не е свързана със съчинителния съюз **И**.

По радиото казаха, че ще вали и **/че/** ще е студено.

Тук има само една главна мисъл – по радиото казаха, но две подчинени – казали са две неща: 1. ще вали, 2. ще е студено. Няма нужда от втора запетая пред съчинителния съюз **И**, там подчинените изречения са равни помежду си.

Алгоритъм за синтактичен разбор на сложно изречение

- Тъй като разбор на просто изречение и на сложно се прави по **различен** начин / при простото изречение всяка дума се подчертава по отделно, при сложното – цялото просто в състава на сложното се подчертава с обща черта/, следваме отделни стъпки / NB! Първите три са основни/:

1. Броим сказуемите и слагаме малка точка над всяко / не е правило, само за наше удобство/.

По радиото **казаха**, че **ще вали**, и **пуснаха** музика. – 3 сказуеми – сложно изр.

2. Откриваме изреченските граници:

По радиото **казаха II**, че **ще вали II**, и **пуснаха** музика.

3. Търсим съюзите и определяме вида им:

По радиото казаха, **че** ще вали, и пуснаха музика.

ЧЕ – подчинителен, И – съчинителен – значи това е сложно смесено изречение! / Без дори да сме осмислили главно и подчинено само от съюзите вече знаем вида на изречението/.

Следващи стъпки:

- 4. Когато сме определили вида на съюзите, търсим главна мисъл и подчинени:

По радиото казаха, че ще вали, и пуснаха музика.

Изречение, въведено с подчинителен съюз, никога не може да е главно! Ето защо по подразбиране *че ще вали* е подчинено изречение.

Първото изречение може да съществува самостоятелно, затова се нарича главно изречение. Остава да преценим третото изречение какво е. Дали то е смислово свързано с първото, равно и независимо / тогава и то ще е главно/, или е смислово свързано с второто, подчинено е също като него. NB! В нашия език е прието при еднотипни изречения понякога да се пропуска подчинителен съюз, като първият такъв по подразбиране се отнася и за следващите изречения:

По радиото казаха, че ще вали и ще е студено. – Както вече говорихме, това изречение има едно главно и две подчинени, защото по радиото са казали две неща – 1. ще вали и 2. ще е студено. Къде тогава е подчинителният съюз?

По радиото казаха, че ще вали и че ще е студено. - Това е оригиналният вариант, но езикът ни допуска да не ползваме второто ЧЕ по подразбиране. Третото изречение и то е подчинено! Но в първия пример третото изречение е главно.

Следващи стъпки:

- 5. Подчертава се главното / главните изречения с една права обща черта
- 6. Поставят се запетаи / това може да стане още при откриване на изреченските граници и съюзите/
- 7. С думи се изписва вида на изречението като формулировките са само следните: сложно съчинено / не съчинително/ изречение, сложно съставно / не подчинително/ изречение, сложно смесено изречение.
- 8. Прави се схема с кутийки, като логиката там е следната – кутийка по-горе / главно изречение/, кутийка по-долу / подчинено изречение/, а поставянето на цифра в кутийката съответства на поредността на простото изречение в състава на сложното.

Приложение на синтаксиса в задачите за НВО:

Разнообразни са задачите по синтаксис. Те може да са с избираем отговор или със свободен отговор, когато ученикът изписва лично отговорът на задачата. Една от задължителните задачи е за мотивиране на запетая:

- Запетаята **разделя** обособени или еднородни части в простото изречение
- Запетаята разделя прости в сложното съчинено
- Запетаята разделя главно от подчинено изречение

Не е желателен отговор във всички случаи, че запетаята е на изреченска граница или заради съюза / което е абсолютно вярно, но намалява често точките според ключа при проверка на НВО/. **Грешен отговор** е запетаята **свързва**.

Направете синтактичен разбор по посочения алгоритъм като спазите поредността на операциите:

1. Когато приключи работа ще ти се обади.
2. Днес станах рано но не правих нищо полезно.
3. Започнах да правя планове за лятото за да съм готов навреме.
4. Картината която гледаш е скъпа.
5. Жената гривната на която остана тук ще се върне довечера.
6. Помолих да ме изчакате.
7. Ще дойда само защото ти ме каниш.
8. Подредих си стаята защото мама каза и излязох.
9. Подредих си стаята защото мама каза и аз обичам подредено.